

УДК 37:81' 233

Лоза Г.І.
(Київ, Україна)

НАВЧАЛЬНІ ТЕКСТИ: КОМУНІКАТИВНА ЦІЛЬОВА НАСТАНОВА І СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ

Розглянуто варіанти комунікативної цільової настанови, виконано функціонально-комунікативний аналіз текстів, виокремлено функціональні форми, типологію навчальних текстів, виявлено структурні елементи на змістовому та комунікативному рівні.

Ключові слова: комунікативна цільова настанова, наукова література, навчальні тексти, структурна організація навчального тексту.

Рассмотрены варианты коммуникативной целевой установки, проведен функционально-коммуникативный анализ текстов, выделены функциональные формы, типология учебных текстов, выявлены структурные элементы на содержательном и коммуникативном уровне.

Ключевые слова: коммуникативная целевая установка, научная литература, учебные тексты, структурная организация научного текста.

Variants of communication guidelines are considered, functional-communicative text analysis is conducted, functional forms and educational text typology are singled out, structural elements on semantic and communicative level are revealed.

Key words: communication guidelines, scientific literature, educational books, structural elements.

Наукова література є одним з універсальних та найефективніших засобів масової комунікації. За її допомогою забезпечується спадкоємність та неперервність наукового знання, відтворення теоретичного освоєння світу, можливість вивчення методів наукового дослідження дійсності [1: 198]. Проблему науково-інформаційного дискурсу наукових текстів досліджує

О. В. Трішук, яка зазначає, що «важливою умовою успішної комунікації в науково-інформаційній сфері є узгодженість параметрів усіх суб'єктів науково-інформаційного дискурсу, зокрема – збіг або близькість ментальних, когнітивних систем автора, інформатора й читача, наявність спільних знань загальноприйнятих дефініцій, усіх понять, суті законів, теорій, ідей, на які спирається автор першоджерела, обґрунтовуючи нові знання і вибудовуючи концепцію, здатну стати стрижневою основою тексту» [2: 113].

Автор первинного тексту повинен спостерігати, аналізувати дані, розробляти нову методикку, чи матеріали й уміти описувати спостереження, маючи намір установлення контакту з читачем, уплинути на нього, подати нову інформацію. «Саме автор вирішує, яку, власне, ідею, яке повідомлення зробити предметом комунікативного обміну. Його інтенція, на думку І. П. Сусова, є основним текстопороджувальним фактором, який до-

© Лоза Г.І., 2011

бирає, спосіб описування тієї чи іншої предметної ситуації і характер інформації про відношення тексту до інших компонентів комунікативного акту» [2: 114]. Комунікативно спрямоване навчання сприяє зближенню навчально-пізнавальної діяльності студентів з їх комунікативними потребами. Мета навчання – це передусім засвоєння письмових форм комунікації, формування і розвитку навиків та вмінь читати спеціальні наукові тексти, вилучати адекватну задумку автора, інтерпретувати, реферувати, анотувати та ін. Тож, науково-інформаційні тексти мають відповідати комунікативним потребам, бути цікавими, інформативно насиченими, проблемними.

Текст як одиниця вивчення являє собою фрагмент, елемент комунікації (мікротекст), параметри якого визначаються з позицій комунікативної достатності та структурно-змістової оформленості за обов'язкового дотримання критеріїв цілісності, зв'язності, обмеженості [3]. На рівні текстів дослідники вирізняють такі функціональні форми: опис, роздум, розповідь. Розглядають їх як інформаційно-комунікативні одиниці мікротексту та відносно самостійні твори, що мають типові структурно-змістові характеристики. Однак типологія навчальних текстів залишається недостатньо вивченою. Її неможливо визначити поза навчально-пізнавальною діяльністю студентів, завданнями навчання без урахування текстотворювальних факторів: прагматичної, соціальної направленості, предметно-логічної, жанрово-стилістичної, структурно-семантичної характеристик. Відбір і організація структурно-семантичних одиниць тексту, його композиційна будова визначаються комунікативними (інтенціями) автора тексту, предметом, жанрово-стилістичними нормами.

Навчально-наукові тексти реалізують здебільшого комунікативну мету інформаційного, пізнавального, дидактичного характеру з настановою на повідомлення загальноприйнятих, сталих, беззаперечних істин, які мають основоположне, хрестоматійне значення. Адже, навчально-комунікативна діяльність студентів ґрунтується на матеріалі саме навчальних текстів. Твір наукової літератури, з одного боку, «завжди зумовлений пізнавальним ідеалом певної доби», а з другого – виробленими у цю добу уявленнями про жанристику, структуру та стиль наукового викладу. З плином часу змінюються погляди на роль, функції, зміст і форму творів та видань наукової літератури, а їх невинне кількісне нарощування щоразу неминуче робить актуальною проблему їх упорядкування, тобто певної систематизації та класифікації. У різні роки намагалися (і намагаються) дослідити чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників – О. Акопов, О. Гречихін, А. Жбіковська-Мігонь, С. Кулешов, А. Мантен, О. Маркушевич, Б. Тяпкін, А. Черняк, Г. Шведова-Водка та ін. [1: 198].

В основу кожного тексту покладено певні комунікативні цільові настанови, які реалізуються комунікативними способами, прийомами, котрі актуалізуються за допомогою відповідних мовних структур, регламентованих жанровим і стилістичними нормами. Аналіз конкретних текстів засвідчив, що комунікативна цільова настанова автора тексту впливає на його структурну організацію інколи в межах одного функціонально-семантичного типу.

Наприклад, функціонально-мовну форму опису може бути подано різними структурними типами залежно від комунікативної цільової настанови. Під описом, зазвичай розуміють найбільш повне вербальне відображення чого-небудь із суттєвими ознаками. Більшість дослідників вважають, що загальноприйнятими структурними ознаками є

просторові відношення, відповідний характер зв'язку речень, відсутність емоційно-експресивних оцінок та ін. Результати аналізу комунікативних цільових настанов текстів-описів показав, що ці тексти не однорідні в структурному сенсі. Так, за комунікативної цільової настанови дати уявлення про якийсь конкретний предмет (сполуку, явище та ін.) з урахуванням відповідної компетенції адресата структурується текст опис-подання в якому називається об'єкт, дається його визначення, наводяться основні властивості, склад, будова, маса, об'єм, розмір, призначення, умови їх виникнення, фактори, що впливають на них і на які впливають вони самі, температура кипіння, плавлення тощо. Відтворюючи ці описи в науково-інформаційних текстах, належить дотримуватись таких смислових аспектів, як предмет опису, його призначення, галузь застосування, ким і де розроблений (стан розроблення), конструкція; технічні та експлуатаційні характеристики (вимоги), ефективність використання, економічні показники, результати реалізації (впровадження) описаного виробу. До таких текстів належать тексти-описи у навчальній літературі для вищих навчальних закладів, в наукових статтях, монографіях, науково-популярній літературі..

Наприклад. Теплообмінними апаратами називають пристрої у яких відбувається процес передачі теплоти від одного тіла до іншого. Залежно від призначення теплообмінні апарати поділяють на підігрівники, конденсатори, випарні апарати, парові котли і та. ін. Тіла, що віддають або приймають теплоту, називають теплоносіями. За принципом дії теплообмінні апарати поділяють на рекуперативні, регенеративні та змішувальні. У рекуперативних апаратах один бік поверхні теплообміну весь час омивається гарячим теплоносієм, друга – холодним. Теплота передається від одного теплоносія до іншого через стінку, яка їх відокремлює. Напрямок теплового потоку в стінці залишається незмінним. Прикладом такого апарата може бути радіатор опалення, у якому теплота від гарячого теплоносія (води або пари) крізь металеву стінку передається повітрю опалювального помешкання [4: 169].

Мікропроцесор – це пристрій, який здійснює приймання, оброблення і видачу інформації. Конструктивно мікропроцесор містить одну або декілька інтегральних схем і виконує дії за програмою, записаною в пам'яті. Мікропроцесори класифікують за призначенням, кількістю великих інтегральних схем, способом керування, типом архітектури, типом системи команд. За призначенням мікропроцесори поділяють на універсальні та спеціалізовані. Універсальними мікропроцесорами є мікропроцесор загального призначення, які розв'язують широкий клас задач обчислення, оброблення та керування. Спеціалізовані мікропроцесори призначені для розв'язання задач лише певного класу. До спеціалізованих мікропроцесорів належать: сигнальні, медійні та мультимедійні; трансп'ютери. Сигнальні процесори призначені для цифрового оброблення сигналів у реальному масштабі часу (наприклад, для фільтрації сигналів, обчислення згортки, обчислення кореляційної функції, підсилення, обмеження і трансформація сигналу, прямого та зворотнього перетворення Фур'є) [5: 37].

Тобто, опис цього типу структурується за допомогою інших комунікативних способів та прийомів: порівнянь, зіставлень, узагальнення та ін. У текстах-описах установлюються причинно-наслідкові, умовно-порівняльні відношення, що наближає їх до функціонально-семантичного типу-роздумів. Те саме стосується і текстів-описів процесів дій.

Наприклад. Сам процес розпаду кристалів на окремі іони перебігає таким чином. Молекули води мають полярність, тобто являють собою диполи. Коли кристал якої-небудь солі, наприклад, хлористого калію, потрапляє у воду, то розміщені на його поверхні іони починають притягувати до себе своїми від'ємними полюсами, а до іонів хлору – додатніми. Але якщо іони притягують до себе молекули води, то і молекули води з такою ж силою притягують до себе іони. Водночас притягнуті молекули води зазнають поштовхів з боку інших молекул, які перебувають у русі. Цих поштовхів виявляється досить для розділення іонів від кристалів і перехід їх у розчин. Услід за першим шаром іонів у розчин переходить наступний шар, і таким чином відбувається постійний розчин кристала [6: 193].

Наближаючись структурно до текстів-роздумів, ці тексти залишаються описовими текстами, оскільки являють собою констатації основних характеристик, предметних, просторово-часових зв'язків. Причинно-наслідкові зв'язки присутні у цих текстах є допоміжними, розкривають основні ознаки об'єктів. «Роздум – тип мовлення, в якому досліджуються предмети, або явища, розкриваються їх внутрішні ознаки; розвиваються, доводяться чи заперечуються певні положення. Роздум характеризується особливими логічними відношеннями між судженнями, що входять до його складу, і «специфічною мовною структурою. Яка залежить не тільки від логічної основи роздуму, а й від смислового значення вивідного судження». [2: 230].

Отже, від позиції автора, його комунікативних цільових настанов змінюється структурна організація тексту. В одному функціонально-семантичному типі, можуть відбуватися різні «деформації» його структури, зумовлені такими факторами: кому адресується текст, що описує або подає в ньому автор та ін. На прикладі текстів-описів показано широку амплітуду структурної організації цієї функціонально-мовної форми – від констатації до пояснених залежно від комунікативної цільової настанови автора.

Таким чином, цільова настанова, структурно-семантичний аналіз тексту обов'язково має включати аналіз комунікативних цільових настанов відправника тексту.

Тому, розглядаючи текст як продукт мовної діяльності, потрібно описувати його на рівні мовного, комунікативного акту. Необхідно враховувати не тільки формальний аспект (опис синтаксичних, морфологічних, лексичних одиниць), але й функціонально-комунікативні особливості тексту, відносини між відправником (автором) і отримувачем (адресатом) текстової інформації. Урахування комунікативної цільової настанови автора при структурно-семантичному аналізі тексту допоможе розкрити правила побудови зачинного речення.

Для прикладу розглянемо два речення: Центральне місце і провідна роль у фінансовій системі суспільства належить державному бюджету. Державному бюджету у фінансовій системі суспільства належить центральне місце і провідна роль [6: 194]. Вони майже однакові за змістом, але з погляду комунікації вони різні, оскільки відкривають два різних тексти, мають цільову настанову. А також кожне з них вимагає реалізації різних комунікативних способів і прийомів.

Наприклад. У процесі нагрівання в струмені водню металевий кальцій сполучається з воднем, утворюючи гібрид. Гібрид кальцію – біла кристалічна суміш, яка бурно реагує з водою.

Порівняння властивостей хімічних елементів привело до поділу їх на дві великі групи – метали і неметали. Метали вирізняються характерним металічним блиском, ковкістю, тягучістю. Металоїди – крихкі, погано проводять тепло і електроенергію [6: 194].

У реченні про державний бюджет невідомим новим є словосполучення: центральне місце, провідна роль, тобто розуміння уже кваліфіковані певним чином, наділені ознаками, що мають статус оцінки, потребують пояснення причин цієї характеристики. Інакше кажучи, у тексті необхідно розкрити, чому у фінансовій системі суспільства державного бюджету належить центральне місце і провідна роль. Речення цього типу, створюють тексти іншої структурної організації, побудовані як пояснення з елементами роздумів. У них реалізуються такі, наприклад, комунікативні способи, як зіставлення, вияв причини, причинно-наслідкових залежностей, узагальнення, аргументування та ін.

Структурно-семантичний аналіз тексту передбачає виявлення послідовності елементів, видів зв'язків, найбільш характерних для кожного типу текстів, а також структурної організації речення, яким закінчується текст. Визначивши набір комунікативних способів, прийомів їх вираження, слід встановити, які з них можна подати на рівні мовних стереотипів, а які є варіативними і потребують чіткого визначення.

Розуміння науково-інформаційного тексту залежить не тільки від мовної компетенції читача, а передбачає значно більше: зокрема, потрібні попередні знання читача з досліджуваної проблематики, які дозволяють сприймати наукову інформацію на рівні з автором та інформатором, «не потребуючи адаптації та особливих методів пояснення» [1: 210]. Важливо оволодіти концептуальною системою, яка передає вміння, уявлення, цінності для правильної оцінки якості, глибини, достовірності знання, здобутого як самим автором першоджерела, так і його попередниками, у кожній думці бачити закономірні зв'язки, глибинні підтекстові змісти.

Функціонально-комунікативний аналіз текстів показав важливі для збереження комунікативного змісту тексту частини, інформаційно незначущі, але необхідні для його концептуальної інформації. Уведення соціально зумовлених прийомів, висловлювань дидактичного характеру для встановлення контактів елементів (посилань на авторитетні джерела, цитати тощо), а також фрагменти, які виконують роль зв'язку, без яких текст розпався б на окремі вислови.

Висновок. Установлюючи типологію навчальних текстів, слід враховувати взаємозв'язок, взаємообумовленість усіх видів текстової інформації. Вибір типу викладу в науково-інформаційному тексті значною мірою залежить від галузі знань, якого він і першоджерело стосуються. Зокрема технічні чи біологічні науки найчастіше пов'язані з описом, тоді як математичним значно більше властиве міркування. Історичні науки, основу яких складають факти, події, мають оповідний тип викладу. Визначення типології навчальних текстів потребує виявлення всіх структурних елементів на змістовому та комунікативному рівнях. Отже, на прикладах навчальної літератури розглянуто варіанти комунікативно цільової настанови і структурну організацію навчальних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зелінська Н. В. Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан : навч. посіб. для студ. вищих закл. / Н. В. Зелінська. – Львів : Світ, 2002. – 268 с.

2. Трішук О. В. Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище: моногр. / О. В. Трішук – К.: «Політехніка», 2009. – с. 114. – ISBN 978-966-622-311-4.
3. Славгородская Л. В. К вопросу о коммуникативной направленности научного текста / Л. В. Славгородская // В кн.: Функциональные стили и преподавание иностранных языков. – М.: Наука, 1982.
4. Константинов С. М. Теплообмін : підруч. / С. М. Константинов. – К.: «Політехніка», 2005. – 169 с. – ISBN 966-622-194-215.
5. Якименко Ю. І. / Мікпроцесорна техніка: підруч. / Ю. І. Якименко, Т. О. Терещенко, Є. І. Сокол та ін. / за ред. Т. О. Терещенко. – 2-ге вид. переробл. та доповн. – К.: ІВЦ „Видавництво «Політехніка»», «Кондор», 2004. – С. 37– 38. – ISBN 966-622-135-7.
6. Метс Н. А. Коммуникативная установка и структурная организация текста (на материале научного текста) / Н. А. Метс // Научные традиции и новые направления в преподавании: сб. ст. – М., 1986. – С. 193 – 195.

УДК 81'276:323.326

*Гурінчук С.В.
(Київ, Україна)*

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ

У статті розглянуто процеси спілкування на матеріалі взаємодії бізнесу і культури, а також національні особливості комунікації у діловій сфері. Автор обґрунтовує висновок про те, що всі аспекти поведінки ділової людини, незважаючи на універсалізм бізнес-задач, мають національно-культурний характер.

Ключові слова: комунікативність, ділове спілкування, міжкультурна компетенція, корпоративна культура, духовні цінності.

В статье рассмотрены процессы общения на материале взаимодействия бизнеса и культуры, а также национальные особенности коммуникации в деловой сфере. Автор обосновывает вывод о том, что все аспекты поведения делового человека, несмотря на универсализм бизнес-задач, имеют национально-культурный характер.

Ключевые слова: коммуникативность, деловое общение, межкультурная компетенция, корпоративная культура, духовные ценности.

The article deals with the processes of communication on the basis of collaboration between business and culture and national characteristics of communication in the workplace today. The author comes to the well-grounded conclusion that all aspects of the behavior of a business person, despite the universal business problems are of national-cultural character.

Key words: communication, business communication, intercultural competence, corporate culture, spiritual values.

© Гурінчук С.В., 2011